

Jedním z prvních básníků, jejichž tvorba signalizovala nástup nového směru v poezii, byl BAŠŠÁR IBN BURD (714–783), od narození postižený slepotou. Byl původem Peršan a pocházel z velice nuzných poměrů. Jeho děd žil ještě v Tocharistánu na horním toku Amudarji. Tam se dostal do otroctví a byl zavlčen do Iráku. I jeho rodiče byli otroky, avšak později jim jejich páni dali svobodu. Otec se živil hrnčířstvím. Jejich syn Baššár se narodil v Basře a vyrůstal nejen na přelomu dvou výrazně rozdílných epoch, ale i na pomezí arabských a iránských tradic. V Basře žilo v té době mnoho Peršanů, v jejichž prostředí se Baššár pohyboval a byl bezpochyby ovlivněn jejich názory a náladami. Na druhé straně však Basra spolu s Kúfou byly vyhlášenými středisky tradiční arabské kultury a islámské učenosti. Zvláště v Basře působili tehdy vynikající filologové a lexikografové zabývající se gramatickými studii a sbíráním staroarabské poezie. V Basře působili i významní představitelé islámské dogmatiky, mezi nimi i jeden ze zakladatelů racionálního mu'tazilovského směru Wásil ibn Atá'.

Baššár již v dětství projevoval mimořádné schopnosti, a aby se dobře naučil arabskému jazyku, žil po nějakou dobu mezi beduíny. Tradice říká, že již v deseti letech začal skládat verše. V Basře využíval Baššár každé příležitosti, aby mohl proniknout do jejich kulturních a literárních kruhů. Účastnil se mnoha tamních naučných disputací, seznámil se s filology, literáty a teology a osvojil si postupně arabskou literární tradici. Nemaou zásluhu na tom měl i proslulý baserský trh al-Mirbad, kam pravidelně zajížděli beduínské i městské básníci a kde se pořádaly básnické soutěže i ostré satirické souboje. Na jiném místě jsme již uvedli, že mladý Baššár ve snaze nějak proslavit své jméno a vstoupit do povědomí literárních kruhů složil satiru na obávaného umajjovského básníka Džaríra (viz výše) a očekával, že mu Džarír tento výpad náležitě oplatí. Džarír však tehdy ještě neznámého Baššára neuznal za hodna pozornosti a námahy. Když se Baššárovy životní podmínky v Basře zlepšily, zřídil si vlastní dům, kde začal žít podle svých sklonů a představ. Jeho veselé zábavy, hostiny a pitky s přáteli a jeho styky se ženami, o kterých nepokrytě a bez zábran hovořil ve svých verších, vyvolaly nelibost a hněv puritánských kruhů. Ještě více však uškodilo jeho pověsti mezi přísnými strážci islámské věrouky, že sympatizuje s různými heretickými směry a hlásí se k staro-

iránským tradicím, jmenovitě k manicheismu. Baššárovi také byly blízké názory a požadavky tzv. *šu'úbíje*, ideologického hnutí nearabských národností chalífátu, zvláště Iránců, kteří odmítali privilegované postavení Arabů a zdůrazňovali hodnoty a vymoženosti své vlastní kultury. V důsledku těchto konfliktů musel Baššár nakonec Basru kolem roku 744 opustit. Pohyboval se pak na různých místech Iráku, navštěvoval různá města, na jejichž místodržitele skládal oslavné verše, a v tomto období svého života byl také svědkem abbásovského politického převratu a svržení Umajjovců. Roku 762 se vrátil do Basry.

Své neustále vratké postavení chtěl pak upevnit na dvoře chalífů nové vládnoucí dynastie. Nejdříve hledal ochranu a podporu u chalífy al-Mansúra (754–775), ale ten nebyl básníkům příznivě nakloněn. Mnohem nadějněji se zpočátku vyvíjel jeho vztah k al-Mahdímu (775–785), který jej za jeho nadšené panegyriky vlídně přijal a obdivoval. Jeho náklonnost však netrvala dlouho, protože Baššár si neodpustil ostré satiry na jeho vezíry a dvořany. Ti začali básníka u chalífy pomlouvat a zejména jej napadali za jeho „nemravné“, nepřístojné milostné verše. Al-Mahdí jim popřál sluchu a zakázal básníkovi psát milostnou lyriku. Baššár neuposlechl a své verše dále rozšiřoval anonymně, což vedlo nakonec k roztržce s al-Mahdí. Když nastoupil úřad nový vezír, Baššár si ho chtěl získat a znovu se tak al-Mahdímu přiblížit. Jeho panegyriky mu však nepřinesly úspěch. Baššár pak složil výsměšné verše na vezíra i na al-Mahdího. Tentokrát nešel kruté pomstě. Vezír jej u chalífy začal očerňovat a obviňovat ze sympatií k manicheismu. Roku 783 chalífa nařídil, aby byl Baššár exemplárně potrestán. Ten po sedmdesáti ranách karabáčem zemřel.

Středověká arabská literární historie sice oceňuje Baššárovo básnické nadání, ale připisuje mu všechny možné neřesti a špatné povahové vlastnosti. Byl prý nepřijemného zevnějšku, měl odpuzující, urážlivý způsob jednání, vedl prostopášný život, prahl po smyslných požitcích, byl bezzásadový, podlézavý a ješitný. Tyto charakteristiky je však třeba brát s rezervou, neboť byly určitě ovlivněny nevráživostí k jeho názorům. Je příznačné, že jeho pohřbu se prý zúčastnili jen Peršané.

Podle tradovaných svědectví současníků i podle výroků samotného básníka lze usuzovat, že Baššárova poetická tvorba byla velice rozsáhlá. Zachovala se z ní však jen poměrně malá část. Slepý básník byl odkázán jen na své tradenty (*ruwát*) a těžko mohl sám redigovat a uspořádat své básně.

Jak již bylo uvedeno, Baššár žil a tvořil na přelomu dvou epoch, a tato skutečnost se projevuje i v určité dichotomii, rozlomenosti jeho díla. Na jedné straně je zřejmý vliv tradiční staroarabské poetiky, na druhé straně patří právě Baššár k čelným průkopníkům nového směru a stylu. Mezi beduíny v poušti a později v Basře v prostředí filologů a básníků si spolehlivě osvojil jazykový fond staroarabské poezie i znalost celé dosavadní básnické tvorby. Zároveň však jako Peršan vnáší do poezie spolu s dalšími „modernisty“ nové hodnoty: živou, jiskřivou představivost, lehkost a eleganci, moderní jazyk a mnoho nových idejí a básnických obrazů a figur. Protiklad starého a nového a zároveň jejich syntéza je bytostným rysem jeho tvorby, takže nelze vždy přesně určit žánry, v nichž je poplatný tradici, nebo v nichž jde zcela novými cestami.

Nicméně je zřejmé, že největší závislost na starých vzorech ukazuje jeho oslavná poezie. Panegyrika byla pro něho zdrojem obživy a zajišťovala mu velice dobré životní podmínky, takže v ní musel nejvíce respektovat požadavky „společenské objednávky“ na úkor spontánního básnického projevu odpovídajícího jeho založení a záměrům. Baššár velebil za svůj dlouhý život mnoho vysoce postavených osobností, zejména guvernéry iráckých měst, dvorské hodnostáře, vezíry a samozřejmě i chalífy. Jako jeho předchůdci i on se snaží všemožně svému *mamduhovi* (oslavované osobě) zalichotit, vynáší jeho ctnosti a státnické nebo vojenské zásluhy a poukazuje hlavně na jeho štedrnost. Mnohem upřímnější jsou zajisté jeho verše, v nichž si stýská na stinné stránky svého „povolání“. Přiznává v nich, jak se musí před mocnými ponížovat a prosit pokorně o jejich dary, jak je závislý na jejich rozmarech a vrtkavé přízni, jak žije v neustálých obavách z jejich hněvu a pomsty. Tyto jeho obavy byly zcela opodstatněné. Sympatie a chvály se u Baššára často rychle změnilly v nevraživost a kousavou satiru.

Zatímco v panegyrice se Baššár tedy drží starých vzorů, v satíře – a v dalších žánrech – jde novými cestami. Obohacuje tematiku, oprošťuje jazyk od archaických výrazů a těžkého beduínského stylu a přibližuje jej hovorové řeči městských vrstev. Před jeho obávanými satirami si nikdo nebyl jist, a tak se nezdálo, že Baššár přijímal dary nejen od těch, které ve svých verších vychválil, ale i od těch, kdo si chtěli koupit alespoň jeho mlčení.

Baššár s oblibou pěstoval útvar, v němž spojoval sebechválu (*fachr*) a satiru (*hidžá*). Jeho *fachr* je v různých variacích ódou na jeho předky a vznešený původ a rod. Třebaže jeho rodiče byli propuštěnými otro-

ky, Baššár s hrdostí zdůrazňoval, že jeho předkové patřili ještě před islámskou expanzí k významným osobnostem ve východním Íránu. Podrobně popisuje, jaké úctě a moci se v Tocharistánu těšili, ba dokonce tvrdí, že je spřízněn s bývalými sásánovskými vládci. A čím více se v jeho básních uplatňují proiránské nálady, tím více se v nich projevuje protiarabská tendence, zejména pohrdání arabskými beduíny. Baššár se vysmívá jejich zaostalosti a primitivnímu způsobu života. Na jednom místě barvitě líčí, jak jeho aristokratičtí předkové žili v přepychu a blahobytu, a konfrontuje s tím ubohé životní podmínky v poušti. („*Můj otec nikdy nepil smíchané velbloudí a ovčí mléko z koženého měchu, nikdy netrhal hořké plody kolokvintu, aby utišil mučivý hlad... nikdy neprosil, aby se mohl na bobku ohřát u ohně... nikdy nejezdil na velbloudím hrbu... já jsem nikdy nevytáhoval ještěrku z díry, abych ji jedl...*“ apod.). Ve svých satirách Baššár připisuje Arabům nejhorší neřesti, jako nízkost a zbabělost; jednomu Arabovi v satíře předhazuje, že se nemůže s Peršany srovnávat, a s opovržlivým výsměchem dodává, že chce-li se napít, chlemtá vodu se psem z dešťové louže. Mějme přitom na zřeteli, že projevy takové nevraživosti nebyly zdaleka jen plodem Baššárovy žlučovité povahy a jeho subjektivních nálad, ale odrážely objektivně rostoucí napětí mezi vládající vrstvou Arabů a podrobenými národnostmi chalífátu, hlavně Peršany, na sklonku umajjovské epochy. Tento neudržitelný antagonismus byl také jednou z příčin politického převratu a nastolení nových vztahů mezi Araby a ostatními konvertity.

Svůj mimořádný básnický talent prokázal Baššár ibn Burd přesvědčivě v lyrice (*ghazalu*). I když se bezpochyby inspiroval staroarabským *nasibem* a především velkými milostnými básníky umajjovské doby, jmenovitě Umarem ibn Abí Rabí'á, obohatil v této oblasti abbásovskou poezii novými výrazovými prostředky, obrazy a figurami. Baššárova milostná lyrika má dvě odlišné stránky: v jedné s realistickou, až naturalistickou věrností popisuje své erotické zážitky, ve druhé vyjadřuje nenaplněnou milostnou touhu. Jestliže byly Baššárovi často ostře vytýkány jeho prostopásné, zhýralé mravy, pak se tyto výtky vztahovaly především na jeho pletky se ženami, jimiž se nikterak neskrýval a které rád ve svých verších zvěčňoval. Středověká i novověká arabská kritika nazývá jeho frivolní milostnou lyriku *mudžúniját* (nestoudné, obscénní básně). V životopisném úvodu jsme se zmínili o tom, že pro své erotické, „nepřístojné“ verše upadl Baššár v nemilost u chalífy al-Mahdího, který mu zakázal takovou poezii psát. Baššár vskutku s velkou náruživostí popisoval půvaby žen a svou

sexuální lásku, i když mu osud nedopřál, aby objekt své lásky někdy spatřil. Proto když líčí vjemy, jež mohl zprostředkovat jediné zrak, používá konvenčních výrazů a obrazů arabské milostné poezie. V jeho lyrice však nalezneme originální postřehy a dojmy spočívající na sluchových, čichových a hmatových vjemech.

Jeho básně se vyznačují živostí, dynamikou a lehkostí. Jsou často prokládány milostnými dialogy nebo mají podobu milostného dopisu. Dialogy jsou bezprostřední, přirozené a jejich jazyk je zřejmě blízký tehdejší hovorové formě. Baššár dovede vystihnout atmosféru a náladu milostného setkání a líčí básnickými prostředky jeho průběh. Používá často zkratky, náznak nebo metafory. Jeho básně jsou frivolní, ale svým smyslem, nikoli proto, že by se uchýloval k obscením, ordinárním výrazům. Robustní básnický talent mu nemohli upřít ani ti nejzarytější odpůrci. Svým postojem k sexuální lásce se Baššár nikterak neskrýval a zřejmě mu i působilo potěšení provokovat své karatele:

*Perla má ukrytá na dně ulity,
vybraná kupcem – to jsi ty.
Nemohla uvěřit, slyšíc to, Fátima,
jak mohu vidět ji slepýma očima.
Jen nechte mě s tou pěknou ženou
ochutnat samotu, na zádech rozloženou,
a vstaňte, spáči znavené na lůžku ležící,
a pjejte se, jak tráví noc
dva bdící zvrhlíci.*

(*Cestou karavan, s. 62*)

Odlisný ráz a zcela jiné ladění mají Baššárovy milostné elegie. Tyto verše připomínají do určité míry beduínskou lyriku umajjovské doby, ale mají i některé rysy dvorské rytířské lyriky. Většina z nich je adresována baserské ženě Abdě, ale vystupují v nich i jiné hrdinky, jejichž jména jsou pravděpodobně fiktivní. Je otázka, zda tyto verše odrážejí skutečný stav básníkova nitra, nebo zda jsou spíše poplatné dobovým konvencím. Básník trpí v bezesných nocích, hledí v představách na svou zbožňovanou ženu, srdce se mu svírá, je blízek smrti, zehrá na krutý osud a úzkostně očekává, zda se mu dostane odpovědi. V jiné básni lká nad bolestnou rozlukou a svou trýzeň vyjadřuje obrazně pocitem, jako by mu padl do srdce žhavý uhlík a plamenný

žár se mu rozléval do žil. Nenaplněnou milostnou touhu a „bolavou“ lásku oplakává i v těchto verších:

*Pláču
nad tou, která mi dala ochutnat
svou lásku,
usnuvši dřív, než jsem se mohl přichystat.
A usedla,
když vzrušením jsem vyskočil
a stál a stál
s břemenem, které na můj hřbet
mi její půvab uvázal.
Odejdu ze světa
pln lásky bolavé,
jako doposud žádný muž nepoznal,
odhodím mezi smutky své
poznání, že to neskončí.
To spíše nekonečno pomine.*

(*Básníci pouště, s. 83*)

Některé rysy dvorské kurtoazní lyriky mají básně, v nichž uctívá hrdou, nepřístupnou ženu, která odmítá jeho dvoření a nedá se obměkčit jeho snažnými prosbami. Básník je však připraven dát v sázku i život, aby se k ní mohl přiblížit, a za svou oddanou lásku je nakonec odměněn.

Přestože byl Baššár od narození postižen slepotou, užíval plnými doušky všech radostí, které mu tehdejší život v iráckých městech a na chalífově dvoře poskytoval. Ve svých básních živě popsal veselé hostiny, dvorské zábavy, vyjížďky na Tigridu, ale i prosté, všední výjevy z každodenního života. Právem se mu přiznává, že spojil poezii se životem. Podařilo se mu umělecky ozvláštnit předměty, slova, obrazy, scény, které zůstávaly stranou pozornosti tradiční poezie, dát jim estetickou platnost.

V Baššárově poezii zní mnoho tónů reflektujících jeho složitou, rozpornou osobnost. Pojí se v ní hedonismus a epikurejský vztah k životu, prudké vášně, cynismus, nevráživost, ale i něžný cit, melancholie a smutek. S dojmavou upřímností poodhalil své bolavé nitro v následujících verších:

Co v srdci mám, jsem ukryl před těmi,
kteří mi výtky činí,
a podezření obrátil jsem na toho,
kdo odjel daleko do ciziny.
Náhle mi z očí slza skanula, které jsem se tolik bál,
a tekla proudem,
jako by lijavec perly rozvázal.
„Tys plakal?“ ptala se. Já na to: „Ale ne,
což pláče ten,
kdo proti vášni postavil si hradby ochranné?
To do oka mi dřevěné smetíčko občas zalézá,
na jehož konci bodá mě kousíček železa.“
„Máš zvláštní slzy,“ smáli se, „když právě tobě
smůtko dovede poranit naráz panenky obě!
Tvé vzdechy deroucí se z hrudi zradily,
co nedokážeš vyslovit,
ještě dřív, než se slzy vylily.“

(Tamtéž, s. 83)

Jeho nelehký osud a věčná temnota, do které byl od narození zaklet,
v něm vyvolávaly chmurné myšlenky o smyslu života:

Bez volby vržen do žití.
Jsem.
Kdyby dal
Alláh zvolit si,
nepochybně bych vynikal.
A toužím.
Marně.
Získávám bez jediného zatoužení.
Rozum
postihnout neznámo
schopen není.
Tož raděj opouštím
cíl příliš vzdálený
a sklízím navečer
jen údiv,
žitím znavený.

(Cestou karavan, s. 63)

O Baššárovi bylo vysloveno mnoho soudů, často i protikladných. Nelze však popřít, že to byl básník s velkým talentem a že vykonal velký průkopnický čin. Razil cestu všem, kdo chtěli psát novou poezii. Prožil převratnou dobu a svébytně ji ve své tvorbě ztvárnil. Obohatil arabskou poezii nejen mnoha rozmanitými tématy, ale i novými tvárnými prostředky a uměleckými postupy. Starý, patetický jazyk beduínských básníků nahradil prostší, srozumitelnou řečí, a proto jeho básně nacházely tak širokou odezvu, oslovovaly i posluchače z lidových vrstev a byly zhudebňovány. Přiblížil poezii k reálnému životu a svou tvorbou se jako jeden z prvních zasloužil o to, že pozdější literární kritika uznala poezii nového stylu za rovnocennou s poezií staroarabskou, ba dokonce ji oceňovala více a zakotvila v normativní poetice její umělecké výboje.

Obraťme se nyní k dalšímu významnému tvůrci nového směru v rané abbásovské poezii. Je to *Abú-l-Atáhija* (748–825), jehož jméno je spjata především s žánrem *zuhdíjât*, tj. básněmi asketického obsahu, náboženskofilozofických meditací, melancholie a pesimismu. *Abú-l-Atáhija* nebyl první, kdo se těmito otázkami zabýval. Verše tohoto ladění už psali předislámští básníci, např. *Imru'ulkajs*, *Zuhajr* a *Labíd*. Jejich úvahy o pomíjivosti bytí a tajemných silách osudu spojené s životní moudrostí stáří dále rozvíjeli i básníci islámské epochy. *Abú-l-Atáhijovi* však patří prvenství v tom, že skládal *zuhdíjât* jako specifický, samostatný žánr.

Vznik této meditativní, pesimisticky laděné poezie se obvykle vykládá jako reakce na tehdejší společensko-politické poměry, na volné mravy bohatých a vládnoucích vrstev, okázalý přepych, rozmařilost, požitkářství, cynismus a náboženské pokrytectví. Předpokládá se rovněž, že zde působily i cizí vlivy z řecko-helénistického myšlení, křesťanského mnišství, snad i některé prvky z indických nauk, avšak je možné vysvětlit a pochopit tento jev – alespoň v době, o které mluvíme – i z vnitřních příčin a individuálních, subjektivních dispozic básníka.

Abú-l-Atáhija se narodil v Iráku u města *Anbaru*. O jeho původu se nezachovaly jednoznačné zprávy. Snad byl Arab, ale vzhledem k tomu, že o jeho rodičích hovoří podání jako o klientech (*marwálí*), mohl být i perské národnosti. Jeho otec provozoval labeznické řemeslo, on se svým bratrem se živil v mládí prodejem hrncířských výrobků v Kúfě. Když v sobě objevil básnický talent, rozhodl se, že jej uplatní na chalífově dvoře v Bagdádu. Tam se mu skutečně dostalo

příznivého přijetí. Al-Mahdí si ho velice oblíbil, zahrnul ho dary a trávil s ním mnoho chvil v důvěrných rozhovorech i na svých hostinách a zábavách. Své postavení dvorního básníka si udržel i za chalífů Hárúna ar-Rašída, al-Amína a al-Ma'múna. Ar-Rašíd mu vyměřil roční příjem padesáti tisíc dirhamů.

Do jeho spokojeného a klidného života v Bagdádu však hluboce zasáhla jeho nešťastná láska k Utbě, komorné al-Amínovy manželky. Abú-l-Atáhija jí věnoval mnoho svých lyrických veršů, ale Utba jeho city neopětovala. Toto trpké zklamání bylo podle arabských literárních historiků hlavní příčinou, proč Abú-l-Atáhija začal psát pesimisticky laděné verše a obrátil se k filozoficko-náboženské tematice. Není však vyloučeno, jak naznačuje I. M. Filštinskij, že si Utba vyvolil pouze jako vhodný prototyp hrdé, odmítavé dámy, kterou v duchu dvorských konvencí ve svých verších oddaně zbožňoval, a že jeho pesimistické nálady mají jiné příčiny. Hárún ar-Rašíd ho dal na nějakou dobu vsadit do vězení; podle tradice proto, že odmítl psát milostné (nebo bakchické) verše. Chalífa jej však možná chtěl potrestat z jiného důvodu. Abú-l-Atáhija byl obviňován bigotními muslimy z volnomyšlenkářství, ba dokonce ze zlehčování náboženství a z nevěry. Příkladal velký význam rozumovým schopnostem člověka. Byl přesvědčen, že k poznání člověk dospívá přirozeně rozumovou činností, tj. bez Božího zjevení. Na druhé straně se však v tehdejších teologických disputacích o předurčení a svobodné vůli držel fatalistického pojetí.

Rok jeho smrti není přesně znám. Za nejspolehlivější se pokládá údaj jeho syna Muhammada – rok 825. Pohřben byl v Bagdádu.

Ze zpráv Abú-l-Atáhijových současníků i pozdějších literátů lze usuzovat, že jeho tvorba byla velice rozsáhlá a že dochované básně tvoří jen její menší část. Od každého dvorního básníka se očekávalo, že prokáže své umění ve všech žánrech, které předchozí generace básníků pěstovaly a rozvíjely. Proto i v jeho tvorbě nalézáme tradiční *kasídu* s jejími základními složkami, oslavné básně, satiry, elegie, milostnou poezii, verše o vínu atd. A proto také jedno již uvedené podání tvrdí, že Hárún ar-Rašíd dal Abú-l-Atáhiju zavřít do vězení, když básník odmítl složit „objednané“ verše.

Od té doby, co se vypravil z Kúfy do Bagdádu, prožil Abú-l-Atáhija celý svůj život na dvorech chalífů. Jeho postavení ho tedy jednoznačně předurčilo k tomu, aby kromě jiného skládal na své mecenáše a ochránce oslavné básně. I když v zaměření jeho tvorby docházelo k různým zvrátům, tento svůj úkol po celou dobu své

básnické kariéry plnil. Jeho panegyriky jsou sice vesměs nesené v tradičním duchu, ale i v nich se projevují rysy Abú-l-Atáhijova novátorství. Vyhýbají se archaismům a patetickému stylu. Mají pro celou jeho tvorbu příznačnou lehkost a přirozenost výrazu, a působí proto opravdověji a upřímněji. Abú-l-Atáhija je skládal formou dvojčlenné nebo trojčlenné *kasídy* s úvodním *nasíbem* (místo něho někdy zařazuje bakchické verše), po kterém buď přímo následuje *madh*, nebo je ještě vložen tradiční popis (*wasf* – velbloud, jízda pouští).

Významné nové prvky obsahují i Abú-l-Atáhijovy satiry. Na rozdíl od většiny svých slavných předchůdců je Abú-l-Atáhija zdrženlivější a uměřenější, neuzivá hrubých výrazů a urážek, dosahuje účinku spíše ostrovtipem a trefnou, duchaplnou kritikou. I. Ju. Kračkovskij upozornil na to, že Abú-l-Atáhijova satira není zaměřena jen proti osobám, ale formou epigramů i proti typům nebo určitým vrstvám lidí, např. proti nespravedlivým soudcům, bigotním scholastickým teologům, a má tedy již prvky společenské kritiky. Lehkost, eleganci a barvitá líčení mají jeho bakchické verše (zábavy v zahradních besídkách), ale z těch se zachovaly jen zlomky.

Velkého ocenění se dostávalo Abú-l-Atáhijovi za jeho milostnou poezii (*ghazal*). Převážná část jeho milostné lyriky je věnována již zmíněné Utbě. Jsou to buď *nasíby* k panegyrickým *kasídám*, nebo krátké, samostatné básně, většinou o pěti či šesti verších. Abú-l-Atáhija je skládal v prvním období své tvorby. I v nich osvědčil pestrost výrazu a kompozičních postupů. Některé mají formu milostného dopisu, jiné jsou vedeny jako dialog s přítelem. Je na nich patrný vliv jeho velkého předchůdce Umara ibn Abí Rabí'a, ale svým laděním se od něho liší. Abú-l-Atáhija v nich vyjadřuje svůj nezměrný cit a obdiv k Utbě, někdy dokonce způsobem, který bylo možno označit za rouhačský. Kračkovskij uvádí jako příklad tento verš: „*Sám Alláh rozhodl, že ty jsi jeho nejlepší stvoření; když uviděl tvou krásu, stvořil podle ní nebeské andělské bytosti.*“ Nicméně za jednu jeho milostnou báseň prý byl al-Ma'mún „ochoten dát celý chalífát“. Abú-l-Atáhijovy verše jsou plny trýzně a zármutku z nešťastné lásky. Básník nazývá Utbu vládkyní své duše, v jejíž rukou je jeho život i smrt, líčí své duševní i tělesné útrapy a přeje si, aby zemřel a zbavil se navždy nezměrné bolesti. Jeho milostné básně poutaly svou lehkostí a melodičností i tehdejší hudebníky; jeho přítel, slavný Ibráhím al-Mausilí, k nim skládal hudbu a uváděl je jako písně za doprovodu nástrojů na svých koncertech.

Druhou etapu Abú-l-Atáhijovy tvorby charakterizují jeho filozoficko-meditativní básně – *zuhdíjât*. Tento žánr je s jeho jménem spjat do té míry, že o Abú-l-Atáhijovi se často mluví a píše jen jako o autoru asketického zaměření. Není ovšem pochyb, že na tomto poli byl jeho průkopnický přínos největší. Stále zůstává nezodpovězena otázka, co bylo hlavním důvodem takového obratu v jeho tvorbě. Je sice pravda, že i v jeho panegyrikách z prvního období zazněl občas pesimistický tón, ale ten mu nikterak nebránil, aby plně užíval světských radostí a líčil je ve svých básních. Čteme-li však jeho *zuhdíjât*, cítíme, jako by se od základu změnil básníkuv vztah k světu a životu. Básník to na několika místech připomíná a se zklamáním a hořkostí vzpomíná na svůj dřívější způsob života. Přiznává, že toužil po světských radostech, že dlouho užíval všech slastí, které mu svět nabízel, že byl pyšný na svůj drahocenný šat a oddával se s přáteli pití vína. Pošetilosti a marnivosti mládí však přinesly nakonec jen zármutek, bolest a beznaděj. Abú-l-Atáhija se ve svých *zuhdíjât* stále vrací k několika základním myšlenkovým okruhům. Je to v prvé řadě téma smrti, konce světa, dále marnosti lidského snažení, odmítavého postoje k světu, askeze, zbožnosti, bohobojnosti a mravních naučení.

Sledujeme na několika příkladech myšlenky, které v různých variacích a básnických obrazech vyjádřil. Čas našeho života je jen okamžik, život dělí od smrti jen jeden krok. Rodíme se, abychom zemřeli, všichni spějeme k záhubě. Smrt ničí všechny naděje, každý den slyšíme její volání, každý den jsme jí blíže. Marně se vzpíráš osudu, neunikneš mu, neboť tě provází jako tvůj stín. Konec světa je přede dveřmi, všichni lidé zahynou, země i nebesa pomínou. Stavíme, aby vše bylo zbořeno, jaký má smysl hromadit peníze a majetek? Máme se oddávat naději, že se smrt nad námi smiluje? Kde jsou ti mocní, kdo stavěli pevnosti a veleli vojskům, kdo měli paláce a vládli nad zeměmi a městy? Svět je šalivá fata morgána, vše, co v něm vidíš, je pouhá mlha a stín. Lidstvo se brodí neřestí a zkažeností. Prožil jsem život, a neviděl jsem jediný šťastný den, není nic kromě běd a trápení, každá radost vleče za sebou nekonečná strádání. Hledal jsem útočiště ve víře, ale nedosáhl jsem klidu, dokud jsem se neodvrátil od světa, dokud jsem se nezřekl všeho, k čemu se dříve upínaly mé tužby. Opásej se zbožností a moudrostí, víra je lékem pro každý zármutek, uč se držet své žádosti na uzdě, vyhýbej se lži. Kdo chová k lidem zlobu, neujde soužení, kdo závidí lidem jejich bohatství, nese na sobě jeho tíži. Zbožnost buď tvým štítem; štěstí najdeš v dobrotě, a bohatství ve zdrženlivosti. Chceš-li s někým soupeřit, pak soupeř

v moudrosti, chceš-li být někomu bratrem, pak jen člověku zbožnému. Lidé se chvástají svým vznešeným původem, ale žádný rodokmen se nemůže měřit se spravedlivými činy.

V následující ukázce jsou obsaženy takřka všechny uvedené myšlenky:

*Každý den přináší nám nové živobyty
od Krále láskou mocného, kterou mé srdce cítí,
skrytého zjevného, blízkého v dáli,
jehož moc slůvovou každý z nás chválí.
Oči ho nespátří, mraky ho ukryly,
On stále s námi je, náš přítel rozmilý.
Náš Bůh nám postačí, nejdokonalejší Pán,
špatnými otroky, lidmi je uctíván.
Člověka stvořil k zániku,
ať smutný je, či je mu do smíchu.
Kdybich tak mohl znát, má duše čistá,
zda zítřek porážku či vítězství ti chystá.
Ke Králi Soudci všichni jdeme,
k Pánu, až padne hrozný Den.
Osud zasáhne každého a nalezne ho všude
a zánik čeká na všechno, co bylo, jest a bude.*

(Básníci pouště, s. 85)

K Abú-l-Atáhijovým *zuhdíjât* patří také jeho slavná *urdžúza* – dlouhá básnická skladba v radžazovém metru a ve formě dvojverší se sdruženým rýmem –, která prý obsahovala kolem čtyř tisíc gnómických a moralistních veršů, z nichž se však dochovalo pouze asi padesát. Mnoho jeho aforismů má pro svůj lakonický výraz a obecně lidskou platnost charakter přísloví.

Někdy se poukazuje na to, že Abú-l-Atáhijovy *zuhdíjât* mají chladný, kazatelský nebo i karatelský ráz, že působí spíše na rozum než na cit, a provokují otázku, zda jeho meditativní, pesimisticky a asketicky laděná lyrika skutečně pramení z jeho bytostného přesvědčení a založení. Podle některých zpráv Abú-l-Atáhija nežil asketickým životem a nepohrdal hmotnými statky ani v době, kdy už takřka výhradně psal jen tyto verše. Pravdu je zřejmě třeba hledat mezi oběma krajnostmi. Abú-l-Atáhijův životní styl a světový názor byly determinovány jeho sociálním zařazením a rolí, kterou si vybral

a kterou také dobře hrál. Poznal honosný přepych, bohatství a sladký život na bagdáském dvoře, ale i intriky, morální rozklad, licoměrnost, vrtkavou přízeň mocných i nestálost a zvraty politických poměrů. Jestliže jeho vnímavá básnická mysl byla naladěna spíše k chmurným úvahám o životě a smrti, pak mu k nim jeho životní zkušenost skýtala dostatek látky a podnětů.

Abú-l-Atáhijově poezii se dostalo velkého uznání od současníků i od dalších generací literátů a kritiků. Ve své době platil Abú-l-Atáhija za nejlepšího básníka; palmu prvenství mu dokonce přiznávali i Baššár ibn Burd a Abú Nuwás. Patří s oběma těmito básníky k hlavním představitelům poezie nového stylu. Zvláštní zmínku zaslouží jeho jednoduchý, přirozený jazykový styl; žádný básník abbásovske doby nepoužíval tak jasný, srozumitelný jazyk jako on. R. A. Nicholson napsal ve svých *Literárních dějinách Arabů* (*A Literary History of the Arabs*), že Abú-l-Atáhija skládal poezii pro „lidi z ulice“, a nemínil tím jeho tvorbu zlehčovat. I současný arabský čtenář může číst jeho básně bez vysvětlujících poznámek. Jeho věhlas dokládá i legenda, kterou z *Knihy písní* od Abú-l-Faradže al-Isfaháního uvádí I. M. Filštinskij. Podle ní byzantský císař vypravil k Hárúnu ar-Rašídovi posly se žádostí, aby Abú-l-Atáhija přijel na jeho dvůr a složil na něj oslavné básně. Abú-l-Atáhija do Cařihradu nejel, ale zaslal císaři báseň, jejíž dva verše byly pak vyryty na bránu císařského paláce.

Nejproslulejší z trojice básníků rané abbásovske doby je Abú Nuwás (n. 756 nebo 762, z. mezi lety 813–815). Jak o jeho životopisných datech, tak i o jeho rodišti a původu existuje několik verzí, ale za nejpravděpodobnější můžeme pokládat tu, že se narodil v Ahwázu v jihozápadním Íránu a že po matce byl perského původu. Jeho otec pocházel z Damašku a sloužil ve vojsku posledního umajjovského chalífy Marwána II. (744–749). Abú Nuwás sám se pokládal za Araba, v hluboce zakořeněném antagonismu mezi severoarabskými a jihoarabskými kmeny, který přetrvával ještě i v abbásovske době, držel vždy stranu Jihoarabů, ale nikdy svůj perský původ po matce nezapíral a příležitostně ho i zdůrazňoval, zvláště v replikách proti severoarabským oponentům. Několik let po jeho narození se jeho rodiče přestěhovali do Basry. Patřili zřejmě k nízkým společenským vrstvám a žili v nuzných poměrech. Otec záhy zemřel a matka dala svého syna do služby drobnému kořenáři na baserském tržišti, pro něhož Abú Nuwás sbíral vonné rostliny.

Basra, kde Abú Nuwás prožil prvních třicet let svého života, rozhodující měrou utvářela jeho intelektuální vývoj a ovlivnila bezpochyby i jeho povahové a morální vlastnosti. Abú Nuwás měl mimořádné duševní vlohy, prahl po vědění, a Basra skýtala velké možnosti těm, kdo chtěli nabýt vzdělání a učit se u proslulých filologů, literátů a dalších významných osobností tohoto města. Žil zde jeden z největších učenců tehdejší doby, CHALAF AL-AHMAR (z. 796), který vynikl především na poli arabské gramatiky, genealogie a tradic o předislámské Arábii (*achbár al-Arab*), ale byl i zasvěceným znalcem poezie a platil za spolehlivého tradenta. Skládal *kasídy* v duchu staré beduínské poezie a ačkoli byl íránského původu, zvládl staroarabské básnické umění tak dokonale, že mohl své vlastní verše vydávat za tvorbu předislámských básníků, aniž si toho někdo povšiml. Právě u něho mladý Abú Nuwás pronikl do tajů staré arabské poezie i arabského básnického jazyka, i když nesdílel jeho názor, že poezie předislámských beduínů je a zůstane nedostižným vzorem. Její osvojení však pokládal za nezbytné, o čemž svědčí i to, že strávil rok v poušti mezi beduíny.

Mnoho cenných vědomostí zprostředkoval Abú Nuwásovi také Abú ŮBAJDA (728–825). Ten patřil rovněž k baserské gramatické škole, ale na rozdíl od al-Ahmara se věnoval hlavně sbírání a studiu látek a tradic k dějinám a kultuře starých Arabů. Nadto Abú Nuwás nemožoval svůj zájem jen na poezii, jazyk a dějiny předislámské Arábie, ale studoval i medicínu, astronomii a přírodní vědy.

Jeho básnický profil a do jisté míry i povahové vlastnosti však výrazně formoval WÁLIBA IBN AL-HUBÁB z Kúfy. Ten byl v některých rysech Abú Nuwásovým předobrazem. Dochované zprávy ho líčí jako duchaplného a nadaného básníka, který s velkou oblibou skládal zejména pijácké a milostné básně, přičemž se netajil svými homosexuálními sklony, a s obscenními podrobnostmi popisoval své zážitky s mladými chlapci. Jeho karatelé mu mimo jiné vytýkali, že byl špatný muslim a že zlehčoval islámské náboženské povinnosti. Wálibovi náleží zásluha v tom, že objevil u Abú Nuwáse básnický talent a stal se jeho učitelem, i když jeho náklonnost k tehdy ještě nedospělému Abú Nuwásovi byla zprvu motivována jinými pohnutkami. Abú Nuwás se rád stal Wálibovým žákem a strávil s ním nějakou dobu i v jeho rodné Kúfě. Všeobecně se soudí, že Wáliba rozhodující měrou ovlivnil ráz Abú Nuwásovy tvorby, zvláště v pijácké a milostné poezii, a znamenal i jeho morální profil a vlažný vztah k islámu.

V Basře a Kúfě se však Abú Nuwás nevěnoval pouze poezii, studiu a vědám, ale začal plně užívat všech slastí života, rychle si osvojil

mravy „zlaté mládeže“ a oddal se – jak někteří arabští autoři s rozhořčením konstatují – „rozvratu a neřesti“. Tento životní styl bezpochyby plně odpovídal jeho založení a temperamentu, jeho lehkomyšlnému, bezstarostnému a hedonistickému vztahu k životu. V Basře Abú Nuwáse velice zaujala krásná, duchaplná a vzdělaná otrokyně Džanán, na kterou začal skládat milostné básně. Vydal se na náboženskou pouť do Mekky, aby jí mohl být nablízku, avšak Džanán jeho dvoření vytrvale odmítala pro jeho špatnou pověst a homosexuální sklony. Prostopášný život a frivolní, mámivé verše, jež okouzlovaly zvláště mládež, vyvolávaly v Basře stále větší rozhořčení puritánsky smýšlejících muslimů, které navíc provokoval Abú Nuwásův přezíravý vztah k náboženským povinnostem. Když už jeho postavení v Basře bylo neudržitelné, rozhodl se Abú Nuwás přesídlit do hlavního města.

Do Bagdádu přišel kolem roku 787 za vlády Hárúna ar-Rašída. Jeho cílem bylo samozřejmě dostat se na chalífský dvůr a získat přízeň abbásovských panovníků. Jelikož jej však předcházela špatná pověst, neodvažoval se předstoupit před Hárúna ar-Rašída a hledal nejprve podporu vlivných osobností u dvora. Tehdy ještě zastávali vysoké vládní funkce členové mocného perského rodu Barmakovců a Abú Nuwás na ně začal skládat oslavné básně. Užší přátelské vztahy však s nimi nenavázal a po nějaké době si je dokonce zneprátelel výsměšnými verši. Když dal Hárún ar-Rašíd Barmakovce popraviti, složil na ně Abú Nuwás sice několik elegií, ale zároveň se již svými panegyriky snažil získat přátelství a ochranu nového Hárúnova ministra, kterým se stal al-Fadl ibn ar-Rabí'. K Hárúnu ar-Rašídovi mu však patrně nejvíce dopomohli členové bohatého a vlivného rodu Naubacht, v jejichž domě byl Abú Nuwás častým hostem. Hárúnově přízni se však dlouho netěšil, protože i v Bagdádu se bez zábran oddával svým požitkům a nezřízeně holdoval vínu. Když pak napsal satirické verše na kmen Kurajšovců, dal ho Hárún ar-Rašíd vsadit na čtyři měsíce do vězení.

Zřejmě z obavy před hněvem chalífy se Abú Nuwás roku 805 odebral do Egypta se svým mecenášem a ochráncem al-Chasíbem, který tam vedl daňový úřad. Abú Nuwás strávil v Egyptě asi čtyři léta spokojeného a bezstarostného života, neboť al-Chasíb ho štědrě podporoval a měl patrně i pochopení pro jeho výstřední chování a volné mravy.

V roce 809 se ujal vlády chalífa al-Amín, který se již v letech svého mládí s Abú Nuwásem často stýkal a pokládal ho za svého blízkého

přítele. Když se stal chalífou, začalo pro Abú Nuwáse nejskvělejší období jeho života na bagdánském dvoře. Al-Amín zahrnoval básníka přízní i štědrostí a velkoryse mu promíjel jeho morální výstřelky. Jakmile však po dvou letech vypukl mocenský konflikt s jeho bratrem a budoucím chalífou al-Ma'múnem a al-Amín se stal terčem kritických poznámek proto, že drží ochrannou ruku nad „prostopášným“ básníkem, upadl Abú Nuwás v nemilost, dostal se znovu do vězení a al-Amín mu pak zakázal holdovat vínu. Tehdy však se život obou mužů již chýlil ke konci. V roce 813 byl zabit al-Amín a patrně za dva roky nato zemřel Abú Nuwás. I o jeho smrti existuje několik verzí; podle jedné šlo o násilnou smrt za to, že se v satirické básni vysmíval rodu Naubacht.

Z uvedených životopisných zpráv vyplývá, že Abú Nuwás byl typem člověka přímo dychtícího po životních radostech a požitcích. Samotářství a introvertní sklony mu byly naprosto cizí. Měl rád veselou společnost, hlučné zábavy, hostiny a pitky, při nichž své kumpány a přátele kavalírsky hostil. Podnikal s nimi výlety do okolí Bagdádu, navštěvoval s nimi vinárny a kláštery, rád se účastnil lovů a všechny své zážitky spontánně ve svých verších popisoval. Velice důležitou úlohu v jeho životě hrála sexualita. Abú Nuwás sice ve svých milostných básních opěvoval řadu žen, ale homosexuální sklony u něho vždy převažovaly, a Abú Nuwás je nikterak neskrýval ani kvůli nim netrpěl nějakými komplexy. Někdy mu snad i působilo potěšení stavět svou frivolnost na odiv a provokovat moralizátory a puritány. O politické a společenské problémy se valně nezajímal. Pokládal se za muslima, nevyznával žádné sektářské, heretické názory, ale náboženské povinnosti mu byly lhostejné a vždy je podřizoval své hedonistické filozofii. Neváhal otevřeně říci, že si dlouhý postní měsíc *ramadán* krátí pitím červeného vína; některé islámské předpisy dokonce i parodoval. Řada literárních historiků se domnívá, že ke konci života se dal na pokání, oddával se chmurným úvahám a psal asketické básně (*zuhdiját*). Básně a verše tohoto ražení se skutečně zachovaly, ale nepocházejí pravděpodobně jen z posledního období jeho života; jsou spíše výrazem okamžitých nálad a chvilkových depresí.

Z tvorby Abú Nuwáse se zachovalo poměrně mnoho básní. Jeho *díván* obsahuje kolem dvanácti tisíc veršů. Největší část z nich tvoří verše bakchické, jimž patrně nejvíce děkuje za svou proslulost a v nichž se jeho básnický um i jeho povahové založení projevují nejspontánněji. Velkým vzorem pro další generace básníků se však

stal i svými loveckými básněmi (*tardíjât*), které skládal jako samostatný básnický útvar.

V jeho *dívánu* nalezneme všechny tradiční žánry, i ty, jež vznikly v umajjovské době (*ghazal*) nebo které pěstovali jeho současníci (*zuhdíjât*). Abú Nuwás byl básník povýtce moderní a novátorský, ale přesto i v jeho tvorbě je nemalý podíl tradičních elementů, což není nikterak udivující, vezmeme-li v úvahu charakter arabské poezie, její pevný systém norem, v němž se obtížně prosazovaly nové prvky, ať už šlo o novou tematiku, či o formální stránku nebo básnický jazyk.

Novátorství Abú Nuwáse vyplývalo už z jeho tvůrčího kréda, jež sice nikde neformuloval, ale které můžeme z celé jeho tvorby poznat. Abú Nuwás se neztotožňoval s těmi, kdo požadovali, aby se básník držel starých vzorů jakožto nejvyšší dosažitelné mety. Chtěl, aby poezie byla v souladu se životem, aby jej věrně postihovala v celé jeho rozmanitosti, aby mezi literaturou a skutečností nebylo rozporu. Přesto i on však musel platit daň tradici, neboť skládal mnoho svých básní nikoli z vnitřních pohnutek, ale proto, aby předložil svým mecenášům to, co od něho za svou štědrost žádali a co mělo odpovídat jejich tradici formovanému vkusu. Abú Nuwáse zřejmě stálo někdy mnoho přemáhání, aby jejich požadavkům vyhověl. Ukazuje na to i začátek jedné jeho slavné básně, v níž si místo tradičního *nasíbu* svému vládcovi posteskl, že mu přikazuje popisovat opuštěná tábořiště a písečné pláně pouště a že se musí pokorně podříditi jeho vůli, i když je tento úkol nad jeho síly. Proto Abú Nuwás ostře napadal ty, kdo si ze starých beduínských básníků učinili své vzory a opájeli se popisy kočovného života v poušti. S tím souvisejí i jeho často urážlivé výpady proti beduínům a výsměšné výroky o způsobu jejich primitivního života. Nikdy se netajil tím, že on miluje život v přepychu a pohodlí paláců a rád užívá všech výhod městské kultury.

Z výše uvedených povahových vlastností Abú Nuwáse vyplývá, že byl proti jakékoli přetvářce, strojenosti a konvenci, že se nechtěl konformovat ani k předpisům islámu, pokud mu bránily užívat života a oddávat se lásce a vínu. Vyjadřoval se neuctivě o základních povinnostech muslimů, o výroční pouti do Mekky, o modlitbě, náboženské dani a půstu. Jeho filozofie byla prostá: užít v plné míře pozemského života. Vyjádřil to jednoznačně slovy: „*Věřím jen v tento svět, po smrti není vzkříšení...*“ Proto se s despektem díval na muslimské teology a *fakíhy* (právníky) a parodoval jejich sofistiku. V jedné básni říká, že by byl ochoten vydat se na náboženskou pouť do Mekky, kdyby

zmizely všechny svody Bagdádu, a na jiném místě přiznává, že v Bagdádu se nemůže stát opravdovým muslimem.

Novátorské vztahy Abú Nuwáse můžeme spatřovat i v tom, že pravděpodobně skládal také strofickou poezii. Nejjednodušší formou strofické básně byla *muzdawidža* s rýmem *aa bb cc* atd. (viz výše). Ta ovšem byla oblíbena již v rané abbásovské době a používalo se jí pro dlouhé básně epického nebo didaktického obsahu. Zvolil si ji také Abú-l-Atáhija, když skládal svou moralistní, didaktickou skladbu, která údajně obsahovala kolem čtyř tisíc sentencí a maxim. Nelze s jistotou konstatovat, zda Abú Nuwás této formy používal, ale některé fragmenty jemu připisované budou patrně pravé. Uvažuje se také o tom, zda Abú Nuwás skládal i v další, složitější strofické formě zvané *muchammasa* (tj. strofa o pěti verších). Měla rým podle schématu *aaaa a bbbb a cccc a* atd., tzn. že od druhé strofy dále měl každý poslední verš rým první strofy (tzv. pásový rým). Abú Nuwásovi pravděpodobně patří jedna *muchammasa* o čtyřiceti strofách, v níž však pásový rým ještě chybí, takže spíše připomíná rozšířenou *muzdawidžu* (*aaaaa bbbbb* atd.).

Již v charakteristice abbásovské poezie nového směru jsme uvedli, že jedním z hlavních rysů odlišujících starou a novou poezii je způsob obměňování *nasíbu*. Ten jak známo uváděl především oslavnou *kasídu*, ale i *kasídy* satirické a elegické. V poezii Abú Nuwáse se můžeme setkat jak s *nasíbem* tradičním, tak i se všemi způsoby jeho obměňování nebo i nahrazení jinými motivy. Ewald Wagner ve své obsáhlé monografii o Abú Nuwásovi rozlišuje – pokud jde o *nasíb* v poezii Abú Nuwáse – tři velké skupiny. V první se Abú Nuwás víceméně drží klasické tradice, ve druhé se vysmívá tradičnímu nářku nad opuštěnými zbytky tábořiště (*atlál*) a uvádí pak do *nasíbu* vlastní témata, ve třetí skupině se o staré tematice už vůbec nezmiňuje.

Přejdeme rovnou k druhé skupině. Určitou přechodnou formu představuje báseň, v níž nejdříve nařká nad opuštěným tábořištěm, ale pak si uvědomuje zbytečnost a nesmyslnost takového počínání a obrací se k městským radostem. V další básni se pak rovnou odříká zabývat se těmito věcmi, ujišťuje, že si jimi nenechá kalit svou mysl, a přechází k milostnému tématu nebo k vínu. Někdy jde ještě dále a přímo kritizuje poezii pěstující tuto starou tradici, nebo se posmívá beduínskému způsobu života a staví proti němu vospělou městskou kulturu.

Třetí skupina již neobsahuje žádné reminiscence na *atlál* ani s nimi nepolemizuje a má v *nasíbu* moderní milostnou lyriku, stesk

po vzdálených přátelích, pijácké verše, lovecké scény, vzpomínky na mládí, meditativní úvahy aj.

Za nedostizného mistra je Abú Nuwás pokládán v žánru pijáckých básní (*chamrját*). Skládal je buď jako vstupní část k panegyrickým *kasídám*, a v tom měl již své předchůdce, nebo – ve větší míře – jako nevelké samostatné básně. Je třeba podotknout, že víno pro něj nebylo jen lahodným opojným nápojem, nýbrž i symbolem spontánního životního projevu, svobody od konvencí a předsudků, výzvou namířenou proti pokrytectví a svatouškovství. Proto je s takovou náruživostí ve svých verších velebil.

Třebaže pijácké verše měly v arabské poezii již starou tradici, jejich formální schéma nebylo tak pevné jako u jiných poetických žánrů, např. u oslavných básní. Skýtalo tedy možnost rozmanitých variací a různého řazení motivů. To bezpochyby vyhovovalo právě Abú Nuwásovi a jeho živelnému básnickému projevu. Většinu svých pijáckých básní pronášel jako improvizace přímo ve vinárnách, při zábavách s přáteli apod.

Ve svých pijáckých básních Abú Nuwás užíval a kombinoval různé postupy. Důležité místo v nich zaujímá popis (*wasf*). V něm obohatil tento žánr mnoha novými, originálními obrazy a zejména příměry, které se pak v jeho básních často opakovaly a stávaly se postupně u jeho následovníků normativními výrazy. Bezprostřednost a dynamiku dává jeho básním také dialog, který vede hrdina se svými přáteli, s majitelem vinného krámků, s šenkýřkou apod. K některým okruhům scén a obrazů se Abú Nuwás neustále vracel. Rád líčil rozpustilé zábavy v přírodě nebo v stinných zahradách, celonoční pitky, po nichž táhnou k ránu podroušení kumpáni k nejbližší vinárně nějakeho žida, křesťana nebo zoroastrovce, vyburcují jej ze spánku a poručí mu, aby jim nalil zlatého vína. Jindy zase líčí společnost žízni-vých pijáků, mezi nimiž koluje křišťálový pohár, který jim neustále dolévá půvabná dívka, popisuje chuť a vlastnosti vína uchovávaného ve starých nádobách a získaného za drahé peníze od židovského nebo křesťanského obchodníka. Podobně jako al-Achtal věnuje Abú Nuwás pozornost i pěstování a výrobě vína, kreslí detaily sásánovských vinných pohárů a ze své bohaté zkušenosti líčí i stavy pijáka, který překročil únosnou míru a prodělává těžkou kocovinu:

*Zpívej mi, Sulajmáne,
a dej mi pít víno.
Nuže,
podej mi číši.
Ty nevidíš jítro jít?
Má na vlečce růže.
Půjde-li číše kolem,
ať nevím, že muezzin volá
svou modlitbu,
dej mi tu číši
a zpívej mi,
dej mi ji z kola,
chci se veřejně napít vína
a chci dnes děvkou být.*

*Dej mi pít, kohout dosud mlčí,
v tmě jsme po pás,
chci srkat ze skleněných konvic,
žízním,
zítřka jdem
pít čisté víno, žlutě průzračné jako topas,
z konvice s dívkou,
již se čelem vine
diadém,
s byzantskou postavou – ó, jako bych ji propás,
je daleko,
leč do ucha mi šeptá
s pokojem:
Tvůj stesk se upokojí, jako když se dopás
kůň,
Abú Kásime,
i ty pak budeš spokojen...*

*Nalívej, muezzine,
nalej mi nápoj vinný,
dej mi pít,
uvidíš
u mne skoro šílené džinny,
lej víno,
co zamlží oči, až oslepne osud,*

co zestárlo ve džbánech, že lepší nebylo dosud,
a potom ho smíchali, ať všechny oslní,
a nosí
to zlato přede mne,
z plodů
a slunce
a rosy...

(Džbán žízňě, s. 60, 7, 22)

Jako vnímavý pozorovatel a mistr *wasfu* (popisu) vynikl Abú Nuwás ve svých loveckých básních. Jelikož se většinou pohyboval v nejvyšších vrstvách bagdádské společnosti, měl často příležitost poznat prostředí a rozmanité reálie iráckých honů a lovů. Také v tomto žánru, který pěstoval jako samostatnou básnickou formu, se stal velkým vzorem svých následovníků. Tradice mu připisuje celkem sto šest loveckých básní, ale z nich pouze asi třicet lze pokládat za pravé. Tvoří je vesměs narativní a popisné pasáže, někdy spíše připomínají prózu rozčleněnou do veršů. Většina z nich je složena v metru *radžaz* a v jejich jazyce je nemálo archaismů a obtížně srozumitelných slov. Abú Nuwás popisuje podrobně všechny fáze lovu – ranní úsvit, kdy lovci vyrážejí se svými psy do přírody, vyhledávání kořisti, lovenou zvěř (gazely, zajíce, lišky aj.), boj honících psů s kořistí, další lovná zvířata (cvičené gepardy, sokoly a jiné dravé ptáky), lovecké zbraně (hlavně luky a samostříly), osidla a pasti i závěrečné hostiny z ulovených zvířat.

I zde se někdy ukazuje jeden charakteristický rys jeho tvorby – smysl pro humor, ironický odstup a parodování některých elementů v tradičních žánrech. Připomeňme, jakým způsobem zpracovával a obměňoval *nasíb*. V jedné panegyrické básni na Barmakovce al-Fadla nahradil *rahíl* (jízdu na velbloudu k oslavované osobě) chůzí v hadramautských sandálech. Parodoval také elegie, když skládal žalozpěvy na žijící osoby. V žánru loveckých básní je např. dochována jedna báseň na pavouka. V tom se projevuje jako básník, který nechce být omezován systémem nějakých norem a konvencí.

Milostnou poezií Abú Nuwáse dělila středověká arabská kritika na básně věnované ženám (*mu'annathát*) a chlapcům (*mudhakkarát*). Obě skupiny však mají v podstatě stejný charakter a – jak poznamenává E. Wagner – dají se někdy rozlišit jen podle gramatických tvarů mužského či ženského rodu. Abú Nuwás složil mnoho básní, které

arabská kritika zahrnuje pod název *mudžúnjáját* (nestoudné verše). Toto označení je vsutku výstižné, neboť Abú Nuwás neváhal líčit i ty nejintimnější a často i na náš vkus nechutné detaily sexuálního styku, zvláště své milostné zážitky s mladými chlapci. Naproti tomu jeho lyricky laděné básně vyjadřující milostnou touhu a útrapy lásky jsou nazývány *ghazaliját*.

Staroarabské poezii bylo téma homosexuální lásky cizí. Do arabské literatury pronikl tento mrav zřejmě pod perským vlivem začátkem abbásovské doby. Abú Nuwás je patrně prvním básníkem, který opěvoval lásku k chlapcům. Na rozdíl od veršů věnovaných ženám jsou právě tyto jeho básně prosty jakékoli strojenosti, a arabská kritika shodně oceňuje jejich poetickou hodnotu, třebaže autorovi ostře vytýká jeho „nepřístupnosti“. Jeden novodobý literární historik dokonce nazval tuto část Abú Nuwásovy tvorby „zločinem proti literatuře a temnou skvrnou v dějinách Arabů“.

Takových rozhořčených kritiků básníkova „zvráceného“ chování nebylo jistě málo ani mezi jeho současníky, avšak Abú Nuwás nad jejich výtkami mávl rukou a svým skutečným či fiktivním karatelům dovedl ve svých verších dát pádnou i vtipnou odpověď. Nemohl se přetvařovat a žil podle své přirozenosti:

*Za bílou gazelou jen vzpíná
se touha má a za jantarem vína.
Žít ani nechtěl bych
bez milování
srnečků arabských
nebo perského rodu.
Dobré chování mají,
krásnou tvář,
a mají-li krev v žilách obojí,
vznešený původ k vznešené duši připojí.
Nic více nemůžeš si přát,
když ještě na loutnu dovedou hrát.
Pár facek tomu, kdo to tají.
Prolhaný je to lhář.*

(Cestou karavan, s. 74)

O své naruživosti neváhal mluvit s ironií hraničící s povážlivým rouháním:

Je prý taková zbožná tradice
chalífů Abú Bakra a Usmána
– chvála jim za to budiž vzdávána –
jak perla navlečená na nitce:

Kdo ví, že obejmout
srnečka, když ho líbá,
je činnost bohulibá,
jako by vykonal do Mekky pouť.

(Tamtéž, s. 73)

I rouhání však bral na lehkou váhu a islámské předpisy si vždy vyložil
ve svůj prospěch:

Popřej si vína doušek ranní,
i když je zakázán –
Vždyť právě pro rouhání
má odpuštění tvůj Pán.

(Tamtéž, s. 75)

Milostné básně Abú Nuwáse však zdaleka neobsahují jen frivolní popis animální lásky. Abú Nuwás podobně jako jeho předchůdci v umajjovské době složil mnoho básní, v nichž vyjádřil nenaplněnou milostnou touhu a neopětovaný cit. I v jeho básních se setkáváme s projevy nešťastné lásky (láska je nemoc, pro kterou není lékaře kromě milované osoby; příznaky lásky jsou slzy a nespavost; milující je tvrdě a nemilosrdně odmítán, zakouší bolest z rozchodu apod.). Je podivné, čteme-li v Abú Nuwásových verších, že láska je ponížení a služba, že milující se stává otrokem svého idolu, vkládá do jeho rukou celý svůj život a je ochoten vykonat vše, co mu poručí. Vyjadřoval zde Abú Nuwás opravdový cit a skutečný prožitek? Byl poplatný literární konvenci či módnímu směru, nebo jen chtěl vyzkoušet svou básnickou virtuozitu ve všech polohách tohoto žánru?

Jestliže právem pokládáme Abú Nuwáse za průkopníka nového směru, pak musíme zároveň konstatovat, že ve svých oslavných básních se – kromě *nasíbu* – držel požadavků a norem tradiční poetiky. Přestože složil mnoho panegyrických básní, nepřinesl v tomto žánru v podstatě nic nového. E. Wagner poukazuje na paradoxní skutečnost,

že oslavným básním vděčí Abú Nuwás za svou proslulost nejméně, že však právě tyto jeho básně jsou v pozdějších literárněkritických dílech arabských teoretiků citovány nejvíce, neboť nevybočují z tradičního rámce, a mohou být proto označeny za velký vzor pro další generace. Obsahově i formálně tedy Abú Nuwás navazuje na své předchůdce, velebí tytéž vlastnosti svých mecenášů a lichotivými slovy se domáhá štědré odměny. Užívá patetického, vysokého stylu, četných nadsázek a tomuto žánru přiměřeného metra *tawil* (dlouhý).

Radu oslavných básní však musel Abú Nuwás složit nikoli pro štědrou odměnu, ale proto, aby ho chalífa propustil z vězení a znovu mu věnoval svou přízeň. Pohnutkou k přednesení oslavné básně byla i blahopřání (*tahání*) vládcům, princům a jiným hodnostářům. V tom lze spatřovat nový motiv v abbásovských panegyrikách, který pochází zřejmě opět ze sásánovského Íránu, kde se panovníkům blahopřálo k perským svátkům. Tento zvyk se ujal i na abbásovském dvoře. Gratulace se přednášely při různých příležitostech, zejména k narozeninám a k nastoupení na trůn. Později dokonce vznikla blahopřejná báseň jako samostatný básnický útvar, ale Abú Nuwás ještě vkládal tyto verše do svých oslavných *kasíd*.

Abú Nuwásův *díwán* obsahuje i elegie (*marthija*, množ. č. *maráthí*), avšak těch je ve srovnání s jeho panegyrikami velmi málo. Soudy o jejich hodnotě se značně rozcházejí. Egyptský literární historik a spisovatel Táhá Husajn, který vždy uplatňoval kritérium pravdivosti, vytýká Abú Nuwásovým elegiím předstíraný cit a argumentuje tím, že jeho letoře byl zármutek úplně cizí. Jiní badatelé je zase stavějí výše než jeho oslavné básně. Elegie Abú Nuwáse i jiných básníků té doby mají někdy blízko k oslavným básním, ale na rozdíl od nich jsou to v podstatě monotematické útvary, protože v nich chybí *nasíb* a pochopitelně i další komplementární části *madhu*.

Abú Nuwás skládal elegie na chalífy a vezíry, učence, básníky, příbuzné i na sebe samého. K nejnámějším patří jeho verše na chalífu al-Amína, který byl jeho největším příznivcem. Dochovaly se také Abú Nuwásovy *maráthí* na jeho učitele, filologa Chalafa al-Ahmaru a přítele z mládí Wálibu ibn al-Hubáb (viz výše). V elegiích, které Abú Nuwás skládal na sebe samého, běduje nad svým chátrajícím a nemocí sužovaným tělem, děkuje Bohu za všechna prokázaná dobrodiní a prosí jej za odpuštění.

V *díwánu* Abú Nuwáse nechybějí samozřejmě ani satirické básně (*hidzá*). Politická satira již nebyla v jeho době pěstována v tak širokém měřítku jako za Umajjovců. Kromě toho se Abú Nuwás takřka

vždy držel stranou politických a mocenských bojů. Vědomí kmenové příslušnosti však dal jasně najevo v satirách namířených proti severním Arabům. Většinu svých výsměšných a hanlivých básní však skládal na jednotlivé osoby, které zesměšňoval pro jejich povahové, morální i fyzické nedostatky. Jednomu z předních členů bohatého rodu Naubacht vytýkal lakotu, svého protivníka, básníka Dá'úda, obvinil, že všechny své verše ukradl Baššáru ibn Burd, jiným se posmíval pro nízký nebo neznámý původ a neváhal ani ukazovat na tělesné vady a škaredý zevnějšek. Stojí také za zmínku, že některé jeho satiry nejsou namířeny proti lidem; jedna jeho báseň napadá postní měsíc *ramadán*, v Egyptě složil posměšné verše na řeku Nil, tehdy ještě plnou krokodýlů, a svou nelibost vyjádřil ve verších i dešti, který mu pokazil dostaveníčko. Zde již opět můžeme pozorovat určité parodování samotného žánru a jeho posun do humorné polohy.

Básní meditativně pesimistického ladění (*zuhdíjât*) složil Abú Nuwás málo, což plně odpovídá jeho epikurejskému vztahu k životu. Názory o pohnutkách, které jej k tomuto žánru přivedly, se rozcházejí. Tradiční pojetí vychází z toho, že Abú Nuwás se dal k stáří na pokání za svůj prostopášný, zhýralý život. V moderních pracích (E. Wagner, I. M. Filštinskij) se spíše prosazuje domněnka, že je skládal ve chvílích depresí a zklamání, nebo že chtěl vyzkoušet svůj básnický um ve všech poetických útvarech a vyhovět požadavkům daného žánru. Ať je tomu jakkoli, k následujícím veršům by se byl jistě rád přihlásil i uznávaný mistr *zuhdíjât*, Abú-l-Atáhija:

*Jak často tvář
pod prachem leží zaslá,
jak často
dívka svěží, mladá,
krásná
v prachu zaniká.
Jak často do prachu
padá bez otežít
pevné rozhodnutí,
myšlenka jasná.
Zaniká živé, je na odchodu
vše.
I ten, kdo je slavného rodu.
Řekni člověku blízkému,
že jde*

*do daleka, do daleka,
kde ze všech cest, co svět jen zná,
jediná jedna čeká:
soutěska nebo rovina.
I v těžké chvíli světa
moudrý zná, pod kterým rouchem přítele
se skrývá hyena.*

(*Cestou karavan*, s. 76)

Byli bychom však k Abú Nuwásovi nespravedliví, kdybychom jako poslední ukázkou z jeho tvorby uvedli právě citované verše. V následující ukázce vykreslil s obdivuhodnou upřímností svůj profil tak, jak jej znali jeho současníci a jak vešel i do dějin arabské literatury:

*Co já mám, Bišře, do činění
s válkou a zbraněmi? Zem pustoší.
Nad rozkoší a zábavou září mi hvězda.
Na mě spolehnutí není,
mně nepřítel se nevzdá,
ač ztrácí bitvu za bitvou.
Mé srdce, když ho vidí, jak v šiku nastupuje,
do kalhot zalézá
a káže nazad zapřáhnout mi koně do postroje.
Nevím, co je to pancíř, kožená helma, pavéza.
A do dále když ženou se vítězné vaše roje,
starám se, kudy cesta moje,
pro případ, kdybyste prohráli.
Kdyby šlo takhle o hýření,
o víno, které v ruce pění
dívce pyšné a s náhrdelníky,
o to, jak milovat ženy
a jako v cukránce sát z úst jim sladké sliny!
Jak rytíř obrněný,
stád ochránce,
získal bych jejich díky.*

(*Tamtéž*, s. 70)